

ФАШИЗАМ И АНТИФАШИЗАМ – 50 ГОДИНА КАСНИЈЕ (ДЕФАШИЗАЦИЈА И НЕОФАШИЗАМ)

Наука је објаснила карактер фашизма, вријеме и узроке његове појаве, оцијенивши га као најмрачнију идеологију савремене историје и негативију општецивилизацијских и демократских тековина новије историје човјечанства. Јавио се у кризној ситуацији између два рата, иако корјене вуче прије тога времена. Најавили су га идеологизовани филозофи последњих деценија 19. вијека.

Фашизам је увијек и свуда екстремни националистички шовинизам. Собом носи расизам, антисемитизам, национализам и антикомунизам; у организационом погледу има милитаристички организовану партију – са партијском војском и харизматичним вођом.

Основу његове идеологије чинио је и чини рат – да би показао ко је историјски а ко неисторијски народ. Његови идеолози су зато исмијавали идеале „трајног мира“, који је по њима „простачки“, јер је „са историјске тачке гледано – ђубриште“ и као такав идеал „ниже расе“. На супрот таквим оцјенама мира – идеолози фашизма су се залагали и залажу се за рат који је, по њима, „отац свих ствари“. „Борба је још увијек нешто свето, Божји суд у спору двије идеје“. Ода рату досеже кулминацију уочи самога рата: „Све док у таму севају и светле оштрице, то ће значити: Немачка живи и Немачка неће пропасти“. Од таквих ставова о миру и рату брзо се дошло до – супротстављања једнога народа и једне државе – другоме народу и другој држави. Узрок каснијих ратних конфронтација је тако „откривен“, повод је било лако наћи.

У таквој класификацији, међу неисторијске народе, народе „ниже расе“ – сврстани су и сви Словени. Они су, по њима, „примитивни и варвари“ који „нијесу допринијели ама баш ништа – развоју Европе.“ Чак су, опет по њима, тај развој кочили. Та мисао се провлачи у радовима свих претеча и идеолога фашизма. Слично мишљење о Словенима имали су и класици марксизма. Они су сматрали да је „анахронизам постојање малих примитивних народа у Европи“. О српском народу у Босни – Енгелс је писао да је „разбојнички олош“, а за панславизам да је „наш (европски) смртни непријатељ“. Још чуднија је оцјена Маркса да је „хиљадугодишња историја“ показала Словенима „физичку и интелектуалну снагу немачке нације – да потчини, апсорбује и асимилује – давнашње источне суседе (у ствари – Словене)“.

Нацистичка интелектуална ратна еуфорија 1940. коначно је елиминисала „пацифизам и трајни мир“. Отворено се залажући за „рат као ре-

алну чињеницу“, уз напомену да је рат „извор виталности Запада“. У таквом мисаоном екстремизму најавили су Други свјетски рат који ће преуредити свијет.

На удару су, дакле, били народи – расе, али и оно што је оцјењивано модерним и револуционарним. Тако је Француска буржоаска револуција оптужена за избијање Октобарске револуције и комунизма који је оцијењен као помрачење људског ума и највеће зло за човјечанство.

У истом смислу слави се „ентузијазам покоља“ народа ниже расе. У ствари, било је то оправдање геноцида и холокауста, што се ставља на душу „варварских азијата“.

Идеје фашизма су биле уграђене у теорију о „новом поретку“, који је најављен као жеља да се „из темеља преобликује форма свијета“.

Пораз фашизма у Другом свјетском рату стајао је свијет преко 50 милиона мртвих и око 100 милиона рањених и инвалидираних. Уосталом, наводимо глобалне податке: у Другом свјетском рату учествовале су 72 од укупно 78 држава, са укупном војном силом од 110 милиона војника. Три континента су била попреште сукоба. Рат је однио 50 милиона живота. Поражени су у рату изгубили 10 милиона а побједници чак четири пута више. Рат је покренуо у избјеглиштво 110 милиона људи. Настрадало је преко 1.700.000 Југословена, највише Срба и Црногораца. Пропорционално броју становника, претходна Југославија је имала 11,3% жртава од укупног становништва, СССР 11,4% а Пољска 17,3%. Међутим, ако би се проценат изводио из садашње Југославије она би била на првом мјесту јер су Срби и Црногорци имали 1.400.000 жртава што би одговарало проценту од око 25% укупног становништва.

Најновија архивска истраживања говоре и да су губици СССР били много већи – око 30 милиона жртава. Радоица Лубурић у својој књизи *Врући мир хладној раји*, (Подгорица 1994) објашњава како се дошло до те „злокобне бројке која износи и преко 30.000.000“ (стр. 12). Прво је Стаљин одмах послје рата изјавио да су губици СССР у рату 1941–1945. износили 7 милиона жртава. Ту бројку је поновио и Молотов на Мировној конференцији у Паризу 1946. Хрушчов је 1961. објелоданио нови податак – 20 милиона жртава. Нове податке је потом објелоданио Шевернадзе, совјетски министар иностраних послова, који је саопштио да је СССР имао у рату 26 милиона жртава. Најзад је Михаил Горбачов, поводом 45-годишњице побједе над фашизмом, саопштио да је „велики Отаџбински рат однио више од 27 милиона совјетских људи“. Најновија руска истраживања говоре да су укупне жртве СССР у Другом свјетском рату износиле преко 30 милиона. Тиме се укупан број погинулих у рату 1939–1945. повећао на око 65 милиона.

Разарања која су претрпјели свијет и посебно Југославија у Другом свјетском рату била су огромна. Педантни истраживач ове тематике др Никола Живковић утврдио је до детаља материјалну штету коју је фашизам починио у Другом свјетском рату и посебно штету коју је претрпјела Југославија. Укупна штета износи 326 милијарди долара и односи

се на штету коју је причинио Трећи рајх само на европском ратишту. Ако би се цијенила укупна штета, укључујући и побијеђене у рату, она би износила знатно више – хиљаду милијарди долара, према цијенама из 1938. Ратна штета учесница Париске мировне конференције по репарацијама 18 савезничких земаља обрачуната је, међутим, на само 53.369,000,000 долара: Француска 21.143 милијарде, Југославија, 145 милијарди, Велика Британија 6.383, Холандија 4.472, Чехословачка 4.202, Грчка 2.280, Белгија 2.273, САД 1.267, Норвешка 1.260, итд. Осталих девет земаља (Албанија, Луксембург, Канада, Данска, Индија, Египат, Нови Зеланд, Аустралија и Јужноафричка Унија) имале су штету у висини 679 милиона долара. Толика разлика у процени је један од индикатора да је убрзана дефашизација одмах послје завршетка рата 1945. поспјешила каснији неофашизам.

Према процјенама Државне комисије за утврђивање ратне штете почињене Југославији у Другом свјетском рату, укупна ратна штета износила је 46.700,000,000 долара, од чега је Њемачка учинила штету од 35.853,000,000, Италија 9.850,000,000, Мађарска и Бугарска по 1.092,000,000 долара. Директна материјална штета износила је 9,145,000,000. Од тога је 7,120,000,000 учинила Њемачка а 2,025,000,000 долара Мађарска, Бугарска и Италија.

Штета коју је претрпјела Југославија чини 17% укупне штете почињене свим осталим државама, учесницама Париске конференције. Штета учињена Југославији за 1,4 пута је већа од штете учињене Великој Британији и 7,2 пута већа од штете почињене Сједињеним Америчким Државама.

То је била цијена пораза фашиста у овој највећој свјетској катаклизми. Надокнада штете, међутим, ишла је од случаја до случаја и углавном по вољи поражених. Тако је Југославија добила само 158.264.418 долара. Није, на примјер, добијен ни долар на име обештећења 950.000 Југословена као жртва најсвирепијег поступања према људима у Другом свјетском рату; други су добили таква обештећења. И најзад, немогуће је израчунати штету нанету културно-историјским споменицима и уопште на плану духовности земље.

Идеја фашизма, међутим, надживјела је свој пораз у Другом свјетском рату, по оном познатом принципу да идеолога можете убити, али не и идеологију. Она може да убије саму себе ако се распадне у глави идеолога што је Сартр формулисао на следећи начин: „и идеологије подежу склерози“.

Фашизам нема увијек исти лик. Прилагодљив је. Да не би био лако препознатљив, данашњи неофашизам се прво успјешно маскирао, касније се осмјелио, скинуо маску и настоји да поништи памћење о себи самоме и да се представи као нови демократски покрет. С тим у вези отвара се питање: колико је брза дефашизација послје завршетка Другог свјетског рата у корелацији са неофашизмом? Фактографија је богата и разноврсна; анализа би дала занимљиве резултате. Дефашизација је брзо кре-

нула послје Другог свјетског рата. Врло брзо су заборављене ријечи – варвари, убице, зликовци, којима је квалификован фашизам; етикета фашизам представљала је најтежу дисквалификацију. Касније се бирају неке друге – мекше ријечи. Фашизам више није чудовиште. Он је појава која пролази. Поражени фашисти, као избјегличка политичка емиграција, све слободније и без икаквих последица – враћају се у своја ранија станишта. Физички се не уклањају, већ само неутралишу истакнути чланови ранијих партија и њихових економских заштитника. Најзад, треба рећи да се понекад дефашизација сводила више на настојање да се учврсти сопствена власт него да се разобличи фашизам.

Како су године текле, фашизам је и медијски и теоријски престао да буде „сумрак човјечанства“. Дошло је до рехабилитације сецесионистичког фашизма из рата 1941–1945 (на југословенским просторима). Чак се и за Дан побједе над фашизмом у Другом свјетском рату траже и налазе другачији називи, као дан када је завршен Други свјетски рат, или још чешће и још компромистичније – Дан Европе. Закључак се сам намеће – та стидећа дефашизација отупила је антифашизам, који је из године у годину био све немоћнији. То није тешко утврдити, али остаје питање којим је то снагама и зашто одговарало, на које тек треба одговорити.

И данас као у доба појаве фашизма, свијет се налази у свеколикој кризи. Опет је рат *spritus movens* свих односа. Оживљавају теоријске расправе о рату цивилизације јер је, наводно „свијет ушао у фазу сукоба различитих култура, религија итд“. Као аргуменат ратних кретања наводе се случајеви претходне Југославије, СССР-а и Чехословачке. Није тајна да се у укупним средствима за научна истраживања у САД, које се мјере милијардама долара, 67% одваја за развој војне науке. У ствари – за рат. Данас су САД, као што је то био Трећи рајх, претворене у милитаристичку земљу. Ратом, у крајњем смислу, и данас долази до енергетских сировина. Стари путеви су наново трасирани. Опет је дошло до економског хаоса, па се масе лако поводе за обећањима (хлеба и игара). Да не би било баш све – исто као прије, изостала је негдашња темељна филозофска припрема. Истина, јавили су се неки мислиоци који су покушали да теоријски уобличи старе идеологије о новом поретку. Умјесто оружаног рата, на сцени су блокаде и друга изопштења из међународне заједнице појединих народа и држава; они су сада некадашња нижа раса.

Настала је права трка у прилагођавању новом поретку. Ко је боље схватио нова „правила понашања“ – брже се сналазио. Ко је био спреман да достојанство земље и народа стави под ноге силника, добро се уклапао у нови поредак. То се нарочито испољило код бивших земаља социјалистичког лагера. На југословенском простору су се брже и лакше сналазили народи и региони који нијесу имали никакву државну традицију. Они су промовисали своје патуљасте државе, док

су без међународног признања остајали државотворни народи који су вјековима имали своју државу.

Југославија се по други пут у овом вијеку, нашла на удару креатора „новог поретка“. Први пут 1941. године када је Хитлер рекао да та држава више не постоји на карти свијета. И данас је она разбијена као цјелина и разорена по дјеловима. На југословенском тлу је стара фашистичка идеологија преобучена у друго рухо. Умјесто ранијих гасних комора за народе „ниже расе“, дошла су етничка чишћења и „самопресељења“ тог истог народа.

Наравно, не може се говорити о класичном фашизму. Њему је потребан тоталитаризам кога више нема, или се стиче утисак да га нема. Фашизам није био национални покрет већ идеологија екстремне деснице. Зато он мијења стајну тачку, зависно од историјских околности. Парадокс је да у пораженим фашистичким државама у Другом свјетском рату данас нараста антифашизам. Или је, можда, боље рећи да је тамо ефикаснија борба против неофашизма. У Њемачкој, на примјер, оштро се реагује на испаде неонациста, чија је деструктивна дјелатност и законским нормама забрањена. Још 1958. кренула је тзв. „акција испаштања“ у оквиру које млади Њемци одлазе у Израел, Русију, Украјину, Пољску да помогну болеснима, хендикепиранима, страдалима у борби против нацистичке њемачке солдатеске у Другом свјетском рату. У 1995. у Њемачкој је отворен први Центар за прикупљање докумената и научне грађе о геноциду који су извршили нацисти у Другом свјетском рату. У мноштву таквих и сличних примјера да наведемо и антифашистичке изјаве њемачких званичника „да никада више не смемо да се вратимо демонима прошлости, или национализму, идеолошкој нетрпељивости или употреби силе“.

У данашњој Италији се такође извлаче поуке из фашистичког периода. Отворено се каже да је „фашизам нестао, стасао и нестао заједно са Мусолинијем“ и да чак ни десници не пада на памет да васкрсава нешто „што је заувјек nestало и историјски осуђено“. Чак је и прослава пада фашизма у Италији протекла у знаку борбе против неофашизма.

У Јапану су неки министри у актуелној влади морали да дају оставке због изјава да „Јапан није био у улози агресора у Другом свјетском рату“ јер су сусједи тражили „коначан и неопозив“ обрачун са прошлошћу. („Историјско памћење сусједа је веома живо и ране, очигледно, нису свим зарасле“.)

Има, наравно, и других политичких гледања на фашистичку прошлост у свим овим земљама. Јапански антифашисти, на примјер, упозоравају да „Скраму јапанског пацифизма треба само загрепсти, па се иза тога јави агресивност и национализам“. Такође се упозорава да су јапански економски успјеси допринијели да се ратни злочини брзо забораве код његових грађана и да се опет сервира свијест о супериорности. На

сличан начин се може гледати и на њемачко економско чудо. У сваком случају и ово питање заврјеђује потпунију анализу.

Насупрот овоме, побједничке државе над фашизмом у Другом свјетском рату данас су инфициране неофашизмом. На посљедњим изборима у Француској, на примјер, фашистички лидер Ле Пен добио је више повјерења гласача него икада до сада – чак 15%. Млађи бирачи у Аустрији и Белгији окрећу се екстремној десници. Анкете показују такво расположење и у Швајцарској 1991. године 18,5% а 1995. чак до 25%. У италијанску владу Берлусконија ушло је неколико министара из неофашистичког покрета Movimento sociale. Слична ситуација је и у земљама бившег социјалистичког лагера, па и саме Русије, која је више од свих страдала од нацифашизма. У Чешкој се предсједник Хавел јавно извинио Њемцима „за неправду коју су им његови земљаци нанијели, одмах после рата 1945. године – протјеривањем неколико милиона судетских Њемаца“. У словачком парламенту један посланик је поздравио нацистичким поздравом – Хајл Хитлер. Оно што је прије 50 година било осуђивано, више није. Штампана у Бугарској је писала о „васкрсу идеала Велике Бугарске“ коју је Хитлер промовисао 1941. Румуни данас више не сматрају да је национална срамота то што су се у Другом свјетском рату њихове јединице бориле на источном фронту као савезници Хитлерове Солдатеске. У Албанији се све више забораваља покрет којег су у рату 1941–1945. водили комунисти и све више се окрећу албанском национално-ослободилачком покрету, познатом као „Бали комбатари“ који је сарађивао са њемачким и италијанским окупаторским властима. У многим овим земљама истицани су нацифашистички симболи. Опет су исписиване пароле: „Јевреји напоље“, „Јевреји – свиње“, или „Хитлер је жив“. Скрнављена су гробља антифашиста и, посебно, погинулих војника Црвене армије. Чак и у неким афричким земљама, које су биле у зони утицаја фашизма, обиљежен је Хитлеров рођендан уз разлепране нацистичке заставе (Намибија).

Потпуније анализе откриће праве узроке овог стања, посебно када је ријеч о данашњој Русији у којој је поново отворено старо питање о Јеврејима. Оживљава се стара теза да су они „гурнули“ државу у оба свјетска рата и да су они идејни творци Октобарске револуције 1917. По тој тези и данас је јеврејски лоби – узрочник слабљења Русије. Можда би се овдје могла подвести и полемика руских и њемачких историчара на тему – ко је крив за Други свјетски рат – Хитлер или Стаљин. Због свега реченог, штампа отворено пише: „Опасност од фашизма у Русији је реална“. „Они су у посебним униформама, са кукастим крстом“. Према налазима Московског антифашистичког центра – „у земљи има, отприлике, 100 националистичких и фашистичких организација“ са око „пет хиљада људи“ у њима. Иако се каже да руском менталитету не одговара фашизам, запрјеђено је са највишег мјеста „да се фашистичке тенденције неће толерисати“.

Ни претходна Југославија није изузетак у овом смислу. Иако је поднијела велики терет у антифашистичкој борби и дала значајан допринос укупној побједи у Другом свјетском рату – неофашизам као свјетска појава је није мимоишао. О томе се може судити и преко наслова новинских текстова. Навешћу пар примјера: Скрнављење тековина НОБ-е, Графити наше срамоте, Вандализам на споменицима првобораца, Срушен споменик борцима НОБ-а итд. Ријеч је, дакле, о нацифашистичким симболима. Зашто се јављају? Ко их исписује? Са каквом намјером? И ова тема је врло сложена, па заслужује аналитичку обраду. Склони смо објашњењу да је у питању демонстрација опозиционог мишљења које није задовољно стањем у земљи. Као да хоће да се каже да је актуелна власт фашистичка, или, пак – да су и фашисти били бољи. Ако је претпоставка тачна, очигледно је да се мијешају антифашизам и антикомунизам, што такође, треба разлучити у име научне истине. Не могу фашизам и комунизам у исти кош, иако има теза да је претходни комунизам узроковао каснију појаву фашизма. Не може се оспоравати огроман допринос комунизма у сламању фашиста у Другом свјетском рату, макар то била и једина свијетла тачка комуниста са становишта глобалне историје.

Постоје бројни изворни подаци о појави неофашизма у свијету и у претходној Југославији. Изречене оцјене кореспондирају са њима без обзира што их нијесмо конкретно наводили уз сваки коришћени примјер.

С разлогом ћу посебно апострофирати неофашизам у Републици Хрватској који је званична политика. То је једина држава у Европи чији се политички систем квалификује као фашистички. Данашња Хрватска много више је фашистичка од оне усташке Хрватске, на чијем челу је био поглавник Анте Павелић. Она је то по препознатљивом шовинистичком геноцидном сепаратизму, који је преобучен у романтичарско рухо, који своју пропаганду заснива на тобожњој угрожености нације; жртва се, као што је то чинио Хитлер, проглашава агресором и убицом (Хитлер је агресорски напад на Пољску 1. септембра 1939. овако објаснио: нас су ноћас напали а од 4³⁰ часова – Трећи рајх узвраћа паљбу). Хрватска је то по неприкривеним спољним обиљежјима – застава, химна, усташка монета. По јавној забрани филмова антифашистичке садржине којима се, како се наводи, вријеђа достојанство Њемачке. Она је то и по расистичким законима по којима постоје грађани првог и другог реда. Она је то, затим, и по новом геноциду који спроводи над српским народом. Она је то и због настојања да се затре сваки траг обиљежјима антифашистичке борбе. Она је то и по настојању да се уништи свака Југославија и сваки помен о њој. Такве оцјене о данашњој Републици Хрватској налазимо у јавно изнесеним ставовима њених грађана или странака.

У појединачним иступима истакнутих стваралаца – хрватски председник је оптужен за „бујање неонационалистичких идеја у Хрватској“, да његова власт „пропагира усташку НДХ“. „Ту нема никакве филозофије... Хрватска спада у групу најгорих земаља у Европи и сведена је на колонијални статус“. Критике му упућују и истакнути научници са нај-

већим академским звањима. Један познати лингвиста пише: „Нормалан човјек није паметан ако му је живот посвећен томе да 24 сата дневно Хрватује... Нема глагола „шведовати“, као што има – „хрвовати“. Најзад, да истакнем да су и Далматинци оштро оптужили предсједника Хрватске. „Ви сте допустили рехабилитацију НДХ – идеологије, инвазију усташких симбола, пјесама, кукастих крстова, слика Анте Павелића, прославу 10. травња – дана проглашења Независне Државе Хрватске“ итд. Цитираћемо још дио из опширног протеста у коме се каже да се „државна власт која скида имена улица и тргова жртава фашизма а ставља имена фашистичких ратних злочинаца – упутила прилично сигурно на смеглиште повијести“.

Дубља анализа фашизма и антифашизма, 50 година касније, омогућиће да се лакше препозна и оцјени тзв. нови свјетски поредак, којег су увијек кроз историју лансирали свјетски силници. Тврдили су, као што и сада кажу, да је историјски развој достигао плафон – те да је дошао „крај историје“. Мусолини је, у своје вријеме, увео чак и нови календар да би боље означио почетак своје фашистичке ере. Каснији протагонисти „новог свјетског поретка“ нијесу јавно календарски најављивали своју нову еру, али су исто тако интимно мислили и понашали се. Истина је, међутим, била посве другачија. Сваки „нови поредак“ доживио је крах, а историја је настављала свој ход кроз вријеме. Древна је истина да се свијет са читавом својом природом креће и развија. Од тога правила ниједно друштво и ниједан систем не могу бити изузеци.

Неофашизам је означио рат као средство за промјену односа у свијету, као што је то урадио фашизам уочи Другог свјетског рата. Данас је свијет мудрији за трагично искуство Другог свјетског рата. Ратна прошлост кореспондира са савременим добом што показују и велике анкете у многољудним земљама: 63% анкетираних у Кини сматра да прошлост утиче на актуелне односе народа и држава, 82% њих су „још огорчени поступцима агресора“ у протеклом свјетском рату. Међутим, опште је увјерење да ће млада генерација „схватити опасност од рестаурације фашизма“. То даје наду да је неофашизам пролазна појава иако је тачно упозорење да фашизам у Другом свјетском рату није уништен; само су побијеђени фашисти. Зато „борбу противу фашизма, не треба никада сматрати завршеном“.

ZORAN LAKIĆ

FASCISM AND ANTIFASCISM – FIFTY YEARS LATER
(Defascization and Neofascism)

Summary

Science has explained the nature of fascism, the period in which it emerged and the reasons for its emergence. The fascists were defeated in World War II but the idea lives on, showing that while the ideologist can be destroyed, the ideology cannot.

The accelerated defascization of the immediate postwar period, propelled by the fear of triumphant communism, laid the basis for the subsequent appearance and rise of neofascism. In the modern world, constituted according to the »new order«, the rights of nations stand in direct proportion to their power and wealth, reflecting the state of world affairs just preceding the birth of fascism. The only difference is that the modern world is not moving towards classical fascism but towards totalitarianism.

The paradox lies in the fact that the countries in which fascism was crushed during World War II are the ones witnessing a surge of antifascist feeling, while those which helped defeat fascism before are now infected with its virus. There are many instances of neofascism both in the West and the East, and even on the African continent.

A more thorough analysis will reveal the true causes for this situation, especially in the former USSR.

